

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

GENESIS OF THE CONCEPT OF IDENTIFICATION IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL RESEARCH

Статтю присвячено дослідженню генези поняття ідентифікації у контексті соціально-психологічних досліджень. Метою дослідження є аналіз еволюції теоретичних підходів до розуміння ідентифікації у контексті філософського, соціологічного та психологічного знання. Проведено ретроспективний аналіз історичного розвитку концепції ідентифікації, що пройшла значну трансформацію від початкових філософських інтерпретацій до сучасних соціально-психологічних моделей. Особливу увагу приділено ролі ідентифікації у формуванні особистісної ідентичності та самосвідомості, а також її значенню для соціальної інтеграції та міжособистісних взаємодій. Розглянуто індивідуальні та групові чинники, що визначають процеси ідентифікації. Стаття підкреслює важливість міждисциплінарного підходу до вивчення ідентифікації, який дає змогу інтегрувати знання з психології, соціології, філософії та антропології для комплексного розуміння цього феномену. Отримані результати мають значний потенціал для подальшого розвитку наукових досліджень у галузі соціальної психології, зокрема у нашому дисертаційному дослідженні «Психологічні особливості статево-рольової ідентифікації дітей із розладами аутистичного спектра». А також можуть бути застосовані у практичних сферах, таких як освіта, соціальна робота, управління людськими ресурсами та розроблення політики соціальної інтеграції. Вони можуть сприяти розробленню ефективних стратегій для подолання соціальної ізоляції та підтримки гармонійного функціонування різноманітних соціальних груп у сучасному суспільстві. Таким чином, стаття вносить вагомий внесок у теоретичне розуміння ідентифікації.

Ключові слова: ідентифікація, самоіденти-

фікація, особистісна ідентичність, самосвідомість, міждисциплінарне дослідження.

The article is devoted to the study of the genesis of the concept of identification in the context of socio-psychological research. The purpose of the research is to analyze the evolution of theoretical approaches to understanding identification in the context of philosophical, sociological and psychological knowledge. The article provides a retrospective analysis of the historical development of the concept of identification, which has undergone significant transformation from initial philosophical interpretations to modern socio-psychological models. Special attention is paid to the role of identification in the formation of personal identity and self-awareness, as well as its importance for social integration and interpersonal interactions. Individual and group factors determining identification processes are considered. The article emphasizes the importance of an interdisciplinary approach to the study of identification, which allows integrating knowledge from psychology, sociology, philosophy, and anthropology for a comprehensive understanding of this phenomenon. The obtained results have significant potential for the further development of scientific research in the field of social psychology, in particular in our dissertation study «Psychological features of gender-role identification of children with autism spectrum disorders». And also, can be applied in practical areas such as education, social work, human resource management and social integration policy development. They can contribute to the development of effective strategies to overcome social isolation and support the harmonious functioning of various social groups in modern society. Thus, the article makes a significant contribution to the theoretical understanding of identification.

Key words: identification, self-identification, personal identity, self-awareness, interdisciplinary research.

УДК 159.923.2:101:316
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.61.11>

Каліщук С.М.

д.психол.н., професор,
професор кафедри психології
особистості та соціальних практик
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка

Хоменко В.І.

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня освіти
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка

Вступ. Питання самопізнання та ототожнення індивіда з іншими, знаходження свого «Я» та його розміщення у контексті картини світу людини було і залишається максимумом суспільних наук. На імпліцитній стадії, переважно у філософському контексті, каталізатором до розгляду цієї проблематики стала теза Сократа «пізнай самого себе». Експліцитно ж поштовхом до розвитку стало дефініювання у ХХ ст. гострого питання пізнання себе індивідом у термін «ідентифікація».

Дослідження генези поняття ідентифікації у контексті соціально-психологічного знання є надзвичайно актуальним у сучасному науковому дискурсі, оскільки це дасть змогу глибше зрозуміти механізми формування особистісної ідентичності та соціальної інтеграції індивіда у суспільстві. Зокрема, тематика дослідження набуває актуальності у розрізі

розроблюваного нами дисертаційного дослідження «Психологічні особливості статево-рольової ідентифікації дітей із розладами аутистичного спектра».

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім слід зазначити, що аналіз наукової літератури показав солідаризацію поглядів філософів та психологів ХХ–ХХІ ст. щодо досліджень ідентичності та ідентифікації. У цьому аспекті ми розглядаємо нерозривну діаду «ідентичність – ідентифікація», у якій, як зазначав Ф. Барт, ідентифікація є процесом набуття ідентичності [15].

Термін «ідентифікація» є результатом роботи основоположника психоаналітичної теорії З. Фрейда, який обґрунтував його у своїх численних працях. Проте його погляди на це поняття набули подальшого розвитку як у його послідовників (А. Фрейд, К. Юнг, Е. Еріксон),

так і у представників інших соціально-психологічних та філософських парадигм (А. Бандура, І. Гоффман, Дж. Тернер, Д. Б'юдженталь та ін.). Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, у науковій літературі все ще відсутні уніфіковані погляди на проблему ідентифікації особистості. Тому з метою проведення комплексного теоретичного аналізу необхідно розглянути міждисциплінарний спектр поглядів на поняття ідентичності та ідентифікації.

Проведений нами аналіз наукової літератури показав, що дослідження, які стосуються ідентифікації особистості, проводилися у межах філософського, соціологічного та психологічного знання (табл. 1).

Як було зазначено вище, імпліцитно проблематика ідентифікації розглядалася ще за часів Античності, проте з появою однієї з магістральних течій філософії ХХ ст. – екзистенціалізму розпочалися нові спроби осмислення проблеми ідентифікації. Так, свій внесок у розвиток цього поняття зробили Ж.-П. Сартр, А. Камю, К. Ясперс, М. Гайдеггер та ін. Український дослідник В. С. Левицький зазначає, що «у рамках екзистенційної філософії проблема ідентифікації переломлюється крізь призму віднайдення своєї сутності, сенсу екзистенції, пошуку трансцендентності. Людина перебуває в ситуації закінутості у буття, самотності, вона не знає ні себе, ні сенс буття як такий. І це радикальна ситуація закінутості. Але екзистенціалізм пропонує вихід із такої ситуації тут-буття: це абсолютно конкретний вихід для людини, а не людини-взагалі. Це зустріч. Усі філософи-екзистенціалісти надають цій

фундаментальній ситуації своїх відтінків, проте сходяться в тому, що буття-з-іншим є спосіб віднайдення екзистенції. У такому разі фундаментальною категорією стає заклик; відповідаючи на нього, присутність формує себе» [4].

Одним із перших, хто здійснив перехід від онтологічної до екзистенційної площини розроблення феномену ідентифікації, став М. Гайдеггер. У своїх працях, займаючись аналітикою Dasein, філософ виводить поняття «співприсутність», яке він характеризує як постійну взаємодію між внутрішнім світом людини (буття-Я) та її оточенням (буття-з), і лише ця взаємодія формує ідентичність людини [28].

Також у контексті екзистенційної філософії важливим є розгляд сартрівського розуміння ідентифікації. У своїх працях Ж.-П. Сартр розглядає екзистенціонування (ідентифікацію Я) через метафору погляду: «Погляд означає, що я раптово опиняюся, зачеплений у своєму бутті ... погляд іншого примушує мене існувати – по той бік мого буття у цьому світі – посередині світу, який одночасно є цим світом і світом по той бік того» [36]. А отже, філософ наполягає на необхідності об'єктивації буття-для-себе, де Я ініціює процес усвідомлення себе як об'єкта та ідентифікації з ним.

На зміну екзистенційній аналітиці приходить філософія діалогу, що визначає центральною проблемою багатьох авторів, – спілкування. Одним із основоположників, що стояв у витоків формування філософії діалогу, був австрійський філософ Ф. Ебнер. Лейтмотивом його праць стає положення про те, що ідентифікація Я можлива лише в дискурсі діалогу. Однак

Таблиця 1

Міждисциплінарні погляди на поняття «ідентичність» та «ідентифікація»

Дисципліна	Парадигма	Автори
Філософія	Dasein, екзистенційна філософія	Ж.-П. Сартр, М. Гайдеггер, Г. Марсель, К. Ясперс,
	Філософія діалогу, комунікативна філософія	Ф. Ебнер, М. Бубер, Ч. Тейлор, Е. Гутман, К.О. Апель, Ю. Габермас, В. Гьосле
	Антропологічна філософія	Ф. Барт, С. Балінченко
	Мовна/нарративна філософія	Г. Г. Гадамер, Г. Люббе, П. Рікер, М. Фуко, А. Кургузов, Н. Ісак
Соціологія	Символічний інтеракціонізм	Дж. Мід, І. Гоффман
	Теорія соціальної ідентичності	Г. Таджфел
	Феноменологічна соціологія/соціальний конструктивізм	П. Бергер, Т. Лукман
	Системна теорія ідентичності/ американська прикладна соціологія	Р. Баумайстер, Р. Інглхарт
Психологія	Психоаналіз	З. Фройд, А. Фройд, К. Юнг, Е. Еріксон
	Когнітивно-поведінкова психологія	А. Бандура, Г. Теджфел
	Психологія особистості	Б. У. Робертс
	Соціальна психологія	А. Хаслам, Дж. Тернер, Дж. Джеттен

у розумінні Ф. Ебнера на відміну від філософії екзистенціалізму діалогічна сутність не є матеріалістичною, у його розробках превалюють теологічні бази, а отже, людина ідентифікує себе у постійному діалозі з Богом, тоді, коли діалог не відбувається з оточенням. Як зазначає автор, «людина стає зрозумілою сама собі, розуміє потребу свого існування і саму себе у цій потребі тільки в «діалозі з Богом» [23].

Ще одним представником, що зробив значний внесок у розроблення проблематики ідентифікації у контексті філософії діалогу, став канадський дослідник Ч. Тейлор. Обґрунтовуючи свої погляди на природу людини, філософ писав: «Визначальною рисою людського життя є його фундаментально діалогічний характер... У цьому сенсі генеза людського духу не є монологічною, вона не є чимось таким, що кожен досягає самотійно, вона є діалогічною» [9]. Ідентифікація за Ч. Тейлором пов'язана з орієнтуванням у моральному просторі, де постають питання, на які людина має знаходити відповіді, і ці відповіді на питання про сенс стають інструментом для формування ідентичності [9].

Ще однією парадигмою філософії, що розглядала проблематику спілкування в контексті досягнення ідентичності, є комунікативна філософія. Одним із найвизначніших її представників – К.-О. Апелем було виведено комунікацію як сферу втілення Я, де Я ідентифікує себе та може повноцінно функціонувати. Проте можливість ідентифікації настає лише за умов існування ідеальної комунікативної спільноти, у якій комунікація здійснюється за принципом раціональної аргументації [13].

Таким чином, можемо зробити висновок, що погляди комунікативної філософії зводяться до того, що комунікація є фундаментальним базисом будь-якої ідентифікації індивіда. Комунікативна філософія заперечувала можливість ствердження індивідом своєї ідентичності лише для себе, тому що ідентифікація має діалогічно-комунікативну природу і можлива лише в дискурсі спільних смислів.

Після появи теорії архетипів К. Юнга в науково-філософське поле виходить розуміння ідентифікації як процесу розкодування архетипної спадщини, що є ірраціональним і неконтрольованим [12]. Саме ці погляди дають початок антропологічній школі Норвегії, де сформувалась антропологічна філософія Ф. Барта. Згідно з основними положеннями цієї школи, набуття ідентичності, тобто ідентифікація, пов'язана з формою існування людини, розуміння якого набувається через експлікацію культурних смислів. У цьому антропологічна школа має спільні риси з архетипною теорією. Проте Ф. Барт також наголошував на економічній доцільності етнічної ідентифікації, тобто можливості під впливом

економічних чинників змінювати свою ідентичність та спосіб екзистенціювання. Отже, виводячи поняття етнічної свідомості, науковець наголошує на тому, що її розкодування і є ідентифікацією індивіда з тією чи іншою етнічною спільнотою [15].

Останньою парадигмою філософських течій, яка нами вбачається доцільною для розгляду в контексті вивчення поняття ідентифікації, є мовна, або нарративна, філософія. Із позиції цього підходу Г. Гадамер убачав чітку залежність мови та ідентичності. У своїх працях він доходить висновку, що індивід проходить шлях набуття своєї самості (ідентифікує себе) лише у мовному дискурсі. Г. Гадамер зазначав: «Наше мислення і пізнання насамперед визначені мовним світлотлумаченням, врости в яке означає вирости у світ. У цьому відношенні мова – це істинний слід нашої кінцевості... У цьому відношенні говоріння не відноситься до сфери Я, але до сфери Ми... Духовна реальність мови є реальність духу, який об'єднує Я і Ти» [25]. Тобто можна зробити висновок, що філософ убачав ідентифікацію через людське спів-буття, знаходячись у мові.

Із мовної філософії Г. Гадамера продовжили формуватися декілька суміжних напрямів: постмодерна філософія, нарративна психологія і т. д. Так, Г. Люббе присвячує свої праці процесу ідентифікації через оповіді, що, на думку автора, є еволюційно вищими за мову. Оповідницький характер стає головним базисом ідентифікації. Так, Г. Люббе пише: «Ідентичність суб'єктів може бути винайдена тільки за допомогою їхніх історій, оскільки ця ідентичність, яка вона є сьогодні, завжди містить більше того, що можна зрозуміти з аналізу умов теперішнього часу... Ідентичність не є результатом дії. Вона – результат історії, тобто результат самозберігання та розвитку суб'єкта в умовах, які випадковим чином пов'язані з основою його мінливого стремління» [31].

Прихильником цих медитацій став П. Рікер, який розглядав ідентифікацію через призму нарративу, говорячи про те, що «нарративна ідентичність ураховує часовий вимір існування. Тільки у цій чи іншій формі розповіді на тему повсякденного життя, історичної розповіді чи розповіді, пов'язаною з вигадкою, – життя набуває єдності і може бути розказане» [34].

Парадигма мовної та нарративної філософії знайшла подальшого розроблення й у сучасників вітчизняної філософської думки. Так, А. Кургузов зазначає, що «мова відіграє особливу роль у пізнавальній діяльності особи в ході процесу соціокультурної самоідентифікації й у відтворенні картини світу в її свідомості» [7].

Таким чином, можна сказати, що філософські парадигми, які вивчали поняття ідентифіка-

ції, набуття людиною своєї ідентичності, стали важливою базою для розроблення цієї проблеми у площині соціології та психології.

У контексті соціологічної науки поле дослідження ідентичності та ідентифікації розширилося порівняно з філософським ученням, набувши соціального значення. Дослідники цього напрямку інкорпорували до аналізу ідентифікації емпірично досліджувані конструкти, такі як соціальні інститути, і переважно розглядали саме їхній вплив на самовизначення особистості.

Одними з перших, хто в соціологічному вимірі почав вивчати поняття ідентичності та процесу її формування, стали представники символічного інтеракціонізму. Засновником символічного інтеракціонізму був Дж. Мід, який у своїх працях поняття «ідентичність» змістовно замінив на «самість» (Self). На його думку, самість формується у процесі соціальної взаємодії, а її комунікативна природа визначається тим, що кожна особа починає сприймати себе відповідно до того, як її сприймають інші. Акцептуючи ролі інших осіб, індивід вирішує, як він себе оцінює з їхнього погляду. Автор зазначав, що здобуття уявлення про власну особистість можливе лише в результаті інтеракції з оточуючими. Отже, ідентичність (самість) і взаємодія (інтеракція) є нерозривно пов'язаними, постійно взаємодіючими аспектами [32].

Американський соціолог І. Гофман став першим представником символічного інтеракціонізму, який почав використовувати термін «ідентичність» у своїх роботах. У роботі *Stigma; Notes on the Management of Spoiled Identity* [27] автор аналізує те, як існування стигми (фізичної, соціальної, психологічної) може стати перепорою між перформативною та бажаною ідентичностями індивіда.

Науковий доробок І. Гофмана також включає у себе розроблення концепції драматургії ідентичності, яка послуговується театральною метафорою для вивчення питання процесу ідентифікації. Концепція, запропонована соціологом, відображає процес формування ідентичності як активного виступу, де індивід створює і підтримує свою роль через власні дії та взаємодію з оточуючими. Важливою для цієї концепції є ідея «маски», що підкреслює можливість відмінності між публічною та приватною ідентичністю [26].

На нашу думку, однією з головних переваг цієї концепції є її спроможність пояснювати флюїдність ідентичності та процесу її відображення залежно від соціального контексту. Ця теорія підкреслює соціальний характер ідентифікації та активну участь особистості у цьому процесі. Проте запропонована І. Гофманом теорія не враховує можливості внутрішньоособистісного конфлікту, що виникає унаслідок

протиставлення двох ролей, а також впливу культурних чинників на процес ідентифікації.

Отже, для символічного інтеракціонізму центральними були інтеракції, тобто соціальні взаємодії, які, на думку представників підходу, сприяють народженню та трансформації ідентичності через набуття певних символів та їхнього впливу на формування особистості й поведінку.

У подальшому розвитку соціологічних досліджень процесу ідентифікації важливим етапом стала теорія соціальної ідентичності Г. Теджфела. Ця теорія розглядає ідентичність як продукт соціальної взаємодії, зокрема через відчуття належності до соціальних груп. Головними постулатами теорії є те, що ідентичність формується через порівняння себе з іншими та ідентифікацію з певною соціальною категорією. Автор визначає соціальну ідентичність як частковий, змінний, контекстуально залежний аспект самосвідомості, який постає зі свідомої належності до соціальних категорій. Ця ідентичність може включати такі аспекти: гендерну, етнічну, національну та інші форми соціальної приналежності [46].

Згідно з теорією, запропонованою Г. Теджфелом, процес ідентифікації включає у себе три основні етапи: порівняння, категоризацію та вибір. Перший етап полягає у порівнянні себе з іншими людьми для визначення подібностей та відмінностей. Наступний етап включає у себе категоризацію себе та інших осіб на основі спільних характеристик. На останньому етапі особа вибирає, з якою соціальною групою вона ідентифікується, і приймає її норми та цінності [47].

Теорія соціальної ідентичності Г. Теджфела спрямована на розуміння того, як ідентичність формується та змінюється в контексті соціальної взаємодії. Ця теорія вказує на важливість соціальних груп у формуванні самосвідомості та ідентичності особистості, що в подальшому стало важливим підґрунтям для розроблення ідей у контексті соціальної, когнітивної та клінічної психології.

Феноменологічна соціологія фокусується на аналізі процесу формування соціального досвіду та його впливу на інтеракції з оточуючим світом. Одним із найвидатніших представників цього підходу був А. Шюц, який розглядав ідентифікацію як важливий елемент соціального життя, котрий формується через спілкування та взаємодію з іншими людьми [43].

Дослідник підкреслював важливість спілкування та інтерпретації у процесі формування ідентичності. Він уважав, що індивіди взаємодіють з оточуючими людьми через акт спілкування та спільну інтерпретацію символів, що дає їм змогу зрозуміти свої ролі та статуси у соціумі. Також у теоретичних роботах

А. Шюца виводяться поняття «свій» та «чужий», що є основою інтерсуб'єктивності сприйняття. Науковець уважав, що «своє» формується через призму оцінок та реакції «чужого» [44].

Ідейні наслідувачі А. Шюца – П. Бергер та Т. Лукман розглядають соціальну реальність як «уявну», що формується та конструюється. Вони підкреслюють, що повсякденне життя є реальністю, яка інтерпретується людьми і набуває для них суб'єктивного значення. Згідно з їхнім підходом, ідентичність також розглядається через призму теорії соціалізації, в основі якої лежать положення Дж. Міда щодо формування ідентичності через прийняття ролі іншого [18].

У контексті системної теорії ідентичності слід звернути увагу на погляди Р. Баумайстера, який виокремлює соціальні, економічні, релігійні, філософські та культурні підстави для появи й розвитку ідентичності як соціального явища, починаючи від епохи Середньовіччя і до наших часів. Дослідник акцентує на рефлексивності у процесі ідентифікації, що вказує на те, що індивіди постійно відновлюють та переглядають свою ідентичність на основі своїх власних досвідів, реакцій та взаємодії з оточуючим світом та культурним контекстом [16].

Представник американської прикладної соціології Р. Інглхарт зробив значний внесок у вивчення культурних та соціальних аспектів ідентифікації. Він розглядає ідентифікацію через призму культурних цінностей та їхнього впливу на уявлення та відчуття особистої та колективної ідентичності, а також вивчає вплив процесів модернізації на ідентичність та досліджує дихотомію індивідуалізму і колективізму у формуванні ідентичності. Дослідник використовує порівняльний підхід для аналізу культурних цінностей та їхнього впливу на ідентичність, порівнюючи різні культури та суспільства для розуміння різних видів ідентичності [29].

Отже, розглянувши соціологічні погляди, можна сказати, що ці теорії взаємодіють, розкриваючи різні аспекти формування та трансформації ідентичності. Вони доповнюють одна одну, виокремлюючи різноманітні аспекти ідентифікації.

Переходячи до психологічної площини розгляду поняття ідентифікації, на нашу думку, доречним буде розпочати з психоаналітичної концепції. Психоаналітичні погляди на процесі ідентифікації, перш за все, ототожнюються з працями З. Фрейда, який розглядає її у двох аспектах – як внутрішньоособистісний процес та як механізм функціонування групи. Згідно із цією теорією, ідентифікація усуває навантаження батьківських персоналій у процесі формування Едипового комплексу [39]. У його ранніх роботах також розглядається механізм первинної ідентифікації як першого

вираження емоційного зв'язку з кимось. Автор описує цей процес як примітивну прив'язаність до об'єкта, яка сприяє інкорпорації деяких його аспектів в особистість [38].

Деривативними від класичного психоаналізу стали погляди А. Фрейд, яка розглядала ідентифікацію у захисному контексті. На її думку, у дитячому віці відбувається «ідентифікація з агресором», коли дитина трансформується в індивіда, що інтроекціонує агресивні характеристики загрожуючого їй суб'єкта [37].

Теорія колективного несвідомого К. Юнга обґрунтовує поняття ідентифікації у протиставленні імітації, беручи за критерій розподілу усвідомленість цих процесів. Так, на думку автора, ідентифікація є несвідомим отождненням себе з об'єктом, у який перемасковується суб'єкт, тоді як імітація є свідомим наслідуванням [12]. Завдяки його працям до наукового обігу увійшло поняття «національна ідентифікація», К. Юнг відкриває, що ідентифікація пов'язана з розкодуванням архетипної спадщини і що цей процес є абсолютно ірраціональним та неконтрольованим людиною.

Ще однією похідною від фрейдистського психоаналізу теорією стала концепція розвитку особистості за Е. Еріксоном, у якій він описав стадії розвитку ідентичності в процесі різних ідентифікацій. Автор уважав ідентифікацію процесом наслідування дитиною реальних людей або отожднення з літературними персонажами, у якому визначається її репертуар роліових якостей [6]. Проте, як зазначив Е. Еріксон, «формування ідентичності починається там, де ідентифікація стає непридатною», а отже, ідентифікація не є єдиним компонентом формування ідентичності [24].

Проблемою теорії Е. Еріксона стала неможливість емпіричної аргументації його визначень через їх надлишкову метафоричність, що сприяло розвитку статусної моделі ідентичності Дж. Марсія. Його модель базується на аспекті розв'язання проблем, тобто в процесі ідентифікації підліток вирішує проблеми, що є певним внеском у досягнення ідентичності. У своїх останніх працях дослідник визначає два шляхи досягнення ідентичності: формування привласненої ідентичності через поступове усвідомлення деяких даних про себе; формування досягнутої ідентичності через самостійне прийняття людиною рішень щодо того, якою їй бути [41].

Соціально-когнітивна теорія особистості А. Бандури виступила з опозиційними поглядами на первинні фрейдистські обґрунтування поняття ідентифікації. У контексті теорії соціального навчання ідентифікація відбувається з іншою людиною (моделним об'єктом) та передбачає адаптацію спостережуваної поведінки, цінностей, переконань та ставлень особи, з якою відбувається ідентифікація [14].

Соціальне наuczіння А. Бандури розглядає ідентифікацію як більш гнучкий процес, який незалежно від віку відбувається з оточуючими суб'єкт ідентифікації людьми та не обмежується батьками або індивідами тієї ж статі на протилежності теорії психосексуального розвитку З. Фрейда, де ідентифікація передбачає інтерналізацію характеристик батьківської моделі тієї ж статі, що й дитина.

Значного розвитку поняття ідентифікації набуло з появою терміна соціальної ідентичності. Як зазначають дослідники, значна частина нашого самовідчуття (те, ким ми себе вважаємо) походить від приналежності до груп, нашого відчуття соціальної ідентичності [47]. Це передбачає інтерналізацію групи як частини себе, що за якісними характеристиками відмінне від особистісної ідентичності (особистість як унікальне індивідуальне «я») і не зводиться до неї [46].

Однак наше почуття особистісної ідентичності залежить від нашої соціальної ідентичності, саме життя в групі дає «мені» змогу бути тим, ким я є як особистість [22; 42].

Соціальна ідентичність виникає унаслідок функціонального процесу самокатегоризації, який:

- включає інших – перетворює «інше» на «своє» [49];
- є контекстно-залежним – те, ким «ми» є, залежить від того, з ким ми себе порівнюємо [40];
- є позитивним – веде до сприятливого саморозуміння [47].

Виходячи із цього, соціальна ідентичність є основою групової поведінки та низки ключових соціальних процесів, таких як спілкування, довіра, соціальні зв'язки, солідарність, вплив, організація та влада [48]. Усі ці групові процеси, своєю чергою, мають серйозні наслідки для психічного здоров'я, зокрема через те, що вони є основою таких речей, як самооцінка, контроль, приналежність, соціальна підтримка, резильєнтність, копінг, спрямованість та сенс.

Теорія особистості Б.У. Робертса розглядає ідентифікацію та ідентичність людини, не відділяючи їх від цілісної картини особистості [35]. Нео-соціоаналітична топографічна модель психології особистості розділяє психічні здібності від особистісних рис. Ці риси та здібності разом із преференціями (мотивами, інтересами та цінностями), а також нарративами (історіями, що їх собі розповідають люди, організовуючи своє життя та надаючи йому значення) формують ідентичність людини та її репутацію. Ідентичність та репутація, згідно із цією моделлю, своєю чергою, формують індивідуальні ролі у соціально-економічному та культурному контексті, у якому знаходиться особистість. Особистість виступає у цьому разі системою взаємозв'язків, яка становить риси та інші детермінанти поведінки, думок та почуттів у дії [35].

Отже, згідно з Б.У. Робертсом, ідентичність формується за рахунок особистісних рис, мотивів, цінностей, психічних здібностей та нарративів і виступає у формі самозвіттів та усвідомлених, суб'єктивних досвідів, що в подальшому виражаються у вигляді статусних ролей та відчуття приналежності до колективу в унікальному соціокультурному контексті індивіда.

Висновки. У результаті проведеного дослідження отримано такі висновки.

По-перше, ретроспективний аналіз історії розвитку поняття ідентифікації виявив, що це поняття пройшло значну еволюцію – від своїх початкових визначень у рамках психоаналітичної теорії до сучасних багатогранних інтерпретацій у соціально-психологічному контексті. Спочатку ідентифікація розглядалася переважно як механізм внутрішньої психологічної адаптації, тоді як сучасні дослідження підкреслюють її важливість для соціальної інтеграції та міжособистісних взаємодій.

По-друге, дослідження вказують на те, що ідентифікація відіграє ключову роль у формуванні особистісної ідентичності та самосвідомості. Вона є основою для усвідомлення індивідом своєї належності до певних соціальних груп, що впливає на його поведінку, установки та соціальні зв'язки. Цей процес визначається як індивідуальними, так і груповими чинниками, що підкреслює складність та багатовимірність феномену ідентифікації.

По-третє, дослідження підтвердило важливість міждисциплінарного підходу до вивчення ідентифікації, що дає змогу інтегрувати знання з різних галузей, таких як психологія, соціологія, філософія та антропологія. Такий підхід забезпечує більш комплексне розуміння феномену ідентифікації та його проявів у сучасному суспільстві.

Загалом дослідження ґенези поняття ідентифікації у контексті соціально-психологічного знання сприяло поглибленню розуміння цього важливого феномену, виявило його еволюцію та актуальні тенденції розвитку. Отримані результати можуть бути використані для подальших наукових досліджень, а також для практичного застосування в галузях освіти, соціальної роботи та управління соціальними процесами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ванденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. Київ : ВПС, 2004. 206 с.
2. Дубовик М.О. Особливості сексуальної поведінки осіб із розладами аутистичного спектра. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 2(27). С. 19–25.
3. Дубовик М.О. Батьківські стилі виховання та сексуальна поведінка осіб із розладами аутистичного спектра. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2015. № 2(37). С. 61–70.

4. Левицький В.С. Ідентифікація як спроба віднайдення себе. Частина II. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2008. № 2. С. 159–167.
5. Ісак Н.Ю. Наратив як засіб ідентифікації особи. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Київ : Центр духовної культури, 2006. 52 с.
6. Кононов І.Ф. Концепція ідентифікації та ідентичності в психоаналізі: Зигмунд Фройд та Ерік Еріксон. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки*. 2013. № 23(3). С. 5–27.
7. Кургузов А. Роль мови в процесі соціокультурної самоідентифікації особи. *Схід*. 2002. № 6. С. 76–79.
8. Пасько І.Т. Боротьба за владу чи зіткнення цивілізацій? *Схід*. 2005. № 3. С. 108–112.
9. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання». Київ : Альтерпрес, 2004. 172 с.
10. Терещенко К.В. Соціальна ідентифікація в контексті організаційного розвитку. *Актуальні проблеми психології*. 2008. С. 32–36.
11. Шевченко З.В. Словник гендерних термінів. Черкаси : Чебаненко Ю., 2016. 336 с.
12. Юнг К.Г. Архетипи і колективне несвідоме. Київ : Астролябія, 2018. 608 с.
13. Apel K.-O. *Understanding the Explanation: A Transcendental-Pragmatic Perspective (Studies in Contemporary German Social Thought)*, MIT Press, 1988, 317 p.
14. Bandura, A. *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall, Inc. 1986.
15. Barth F. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Norway: Waveland Press, 1998, 153.
16. Baumeister R. *Identity, Cultural Change and Struggle for Self*. N.Y.: Oxford, 1986.
17. Bem S.L. The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1974, 42, 155–162.
18. Berger P.L., & Luckmann T. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Knopf Doubleday Publishing Group, 1967, 219.
19. Chakkalakal S. The Concept of (Post)Identity in Queer and Migration Studies: Learning from Kira Kosnick. *Ethnologia Europaea*, 2017, 47:1, 65–68.
20. Connel R. *Masculinities*. Cambridge: Polity Press, 1995, 295 p.
21. Connel R. & Messerschmidt J.W. Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender and Society*, 2005, 19(6), 829–859.
22. Durkheim E. *The Division of Labor*. Translated by G. Simpson. New York: Free Press, 1893.
23. Ebner F. *The Word and the Spiritual Realities (The I and the Thou): Pneumatological Fragments*. The Catholic University of America Press, 2021, 256 p.
24. Erikson E.H. *Identity, youth and crisis*. New York. W.W. Norton Company, 1968.
25. Gadamer H.-G. *Philosophical Hermeneutics*. University of California Press, 1977, 300 p.
26. Goffman E. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Knopf Doubleday Publishing Group, 1959, 259 p.
27. Goffman E. *Stigma; Notes on the Management of Spoiled Identity*. Prentice Hall, 1963, 147 p.
28. Heidegger M. *Being and time*. HarperOne, 1962, 592 p.
29. Inglehart R. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press, 2018, 504 p.
30. Jetten J., Haslam C., Haslam A. & Branscombe N.R. Groups as Therapy? Socializing and Mental Health. *Scientific American Mind*, 2009, 20 (5), 26–33. DOI: <https://doi.org/10.1038/scientificamericanmind0909-26>
31. Lubbe H. Identität durch Geschichten. *Geschichtsbegriff und Geschichtsinteresse. Analytik und Pragmatik der Historie*, Basel/Stuttgart, 1977, 145–154.
32. Mead G. Internalized Others and the Self. *Mind, Self and Society*. Chicago, 1934, 149–152.
33. Reicher S. & Hallam A. Rethinking the psychology of tyranny: The BBC prison study. *British Journal of Social Psychology*, 2006, 45, 1–40.
34. Ricœur P. *Time and Narrative*. University of Chicago Press, 1990, 216 p.
35. Roberts B.W. Personality development and organizational behavior. In: Staw B, editor. *Research on Organizational Behavior*. Oxford, UK: Elsevier Science/JAI Press; 2006, 1–41.
36. Sartre, J.-P. *Being and nothingness*. Philosophical Library. 1956.
37. Freud A. *The ego and the mechanisms of defense*. New York: International Universities Press, 1946.
38. Freud, S. Group psychology and the analysis of the ego. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, 1921, 18, 65–143.
39. Freud, S. The ego and the id. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, 1923, 19, 1–66.
40. Haslam, S.A., Turner, J.C., Oakes, P.J., McGarty, C., & Hayes, B.K. Context-dependent variation in social stereotyping: I. The effects of intergroup relations as mediated by social change and frame of reference. *European Journal of Social Psychology*, 1992, 22(1), 3–20. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420220104>
41. Marcia J.E. Identity in Adolescence. *Handbook of Adolescent Psychology*, (ed. by J. Adelson), New York: John Wiley & Sons, 1980, 159–187.
42. Postmes T. & Jetten J. (Eds.) *Individuality and the group: Advances in social identity*. Sage Publications Inc., 2006.
43. Schutz A. The phenomenology of the social world. *Northwestern University Press*, 1967, 255 p.
44. Schutz A. On Phenomenology and Social Relations. *University of Chicago Press*, 1970, 327 p.
45. Tajfel H. *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge University Press, 1981, 384 p.
46. Tajfel H. *Social Identity & Intergroup Relations. Psychology*. Cambridge Press, 1982.
47. Tajfel, H., & Turner, J.C. An integrative theory of intergroup conflict. In W.G. Austin, & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–37). Monterey, CA: Brooks/Cole., 1979.
48. Turner, J. Toward a cognitive definition of the group. In H. Tajfel (Ed.), *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge: Cambridge University Press. 1982.
49. Turner J. Social categorization and the self-concept: a social-cognitive theory of group behavior. In E.J. Lawler (Ed.), *Advances in group processes: Theory and research*. Greenwich, CT: JAI Press, 1985, Vol. 2, 77–122.